

Németh Petra–Vidovics-Dancs Ágnes

A gyermekvállalás és a munka összeegyeztethetősége egy rugalmasabb támogatási és szabadságolási rendszer tükrében¹

Cikkünkben a gyermekvállalás és a munka összeegyeztethetőségét, a kisgyermekes anyák munkaerő-piaci jelenlétének lehetőségét vizsgáljuk. A jelenlegi magyar körülmények – a jogszabályi környezet mellett az intézményi feltételek, a munkaerőpiacon az atipikus foglalkoztatási formák iránti kereslet hiánya és nem utolsósorban a társadalmi beidegződések is – a kisgyermekes anyák munkaerőpiacról való teljes kiszakadását eredményezik hosszú évekre. Azt gondoljuk, hogy mind a demográfiai, mind a munkaerő-piaci trenden javítana, ha rugalmasabbá tennénk a kisgyermekesek után járó támogatási és szabadságolási rendszert. Ennek megfelelően a rendszernek egy olyan átalakítási lehetőségét vizsgáljuk, elsősorban elméleti megközelítésben, mely várhatóan egyrészt emelné a kisgyermekes anyák egy szűkebb körében a munkaerő-piaci aktivitást, másrészt vonzóbbá tenné a gyermekvállalást is. A konkrét kérdésünk az, hogy milyen hatással lenne a különböző szereplőkre, illetve a demográfiai és a munkaerő-piaci tendenciákra, ha a jelenlegi rendszerben a gyermek kétéves kora előtti, egészségbiztosítási alapon nyújtott állami támogatások (tgyás, gyed) mellett megengednénk az anyának, hogy ceteris paribus munkát vállaljon.

Bevezetés

Magyarország legfőbb demográfiai problémái jól ismertek: kevés gyermek születik, a társadalom öregszik. Kívánatos lenne tehát a születések számának emelése, mely hosszú távon gyógyírt jelentene a népesedési problémákra. Szükséges lenne továbbá arra ösztönözni a szülőképes korú nőket, hogy korábban szüljék meg első gyermeküket, ezzel

¹ Szeretnénk köszönetet mondani a cikk anonim lektorainak értékes észrevételeikért.

nagyobb eséllyel születne meg a második és a harmadik gyermek is a családban. A nők azonban Magyarországon egyre későbbre halasztják a gyermekvállalást, és mára már az egygyermekes családmódel dominál a kilencvenes évekig jellemző kétgyermekes családmódel helyett. A generációk közötti tehermegosztást nehezíti az is, hogy európai viszonylatban rendkívül alacsony hazánkban az aktivitási ráta értéke. Ehhez nem kis részben a kisgyermekes anyák alacsony aktivitása is hozzájárul.

Cikkünkben a fenti két jelenséget kapcsoljuk össze arra a megfigyelésre alapozva, hogy számos olyan európai országban, ahol kedvezőek a termékenységi adatok, egyben a nők foglalkoztatottsága is magas. Ennek megfelelően a gyermekvállalás és a munka összeegyeztethetőségét, a kisgyermekes anyák munkaerő-piaci lehetőségeit vizsgáljuk, és ezen belül egy konkrét jogszabályi változtatás említett tényezőkre gyakorolt várható hatásait vesszük sorra. Kérdésünk tehát nem az, hogy *általában* milyen eszközökkel, változtatásokkal lehetne a demográfiai és a munkaerő-piaci tendenciákon javítani, hanem hogy *egy bizonyos* változtatás hogyan hatna ezekre a folyamatokra. A konkrét kérdésünk az, hogy milyen hatással lenne a különböző szereplőkre, ha a jelenlegi rendszerben a gyermek két éves kora előtti, egészségbiztosítási jogviszonyhoz kötött állami támogatások mellett az anyának ceteris paribus megengednénk, hogy munkát vállaljon. Megközelítésünk több szempontból is eltér a szakirodalomban és a társadalmi-politikai vitákban általában megtalálható problémafelvetésektől. Egyrészt, a gyermek első két életévéről fogunk beszélni, hangsúlyozva, hogy az anya visszatérése a munkaerőpiacra akkor és úgy lehet a leggyöngyölenebb, ha onnan eleve nem szakadt ki teljesen. Másrészt, az olyan munka lehetőségét vizsgáljuk, amelyet a gyermeknevelés mellett tud elvégezni az anya, anélkül, hogy például bölcsődébe íratná a gyermeket.

Kérdésfelvetésünkkel kapcsolatban fontosnak tartunk néhány dolgot tisztázni. Először is, nem azért vizsgáljuk a fenti kérdést ceteris paribus, mert a rendszer többi elemét jelenlegi formájában jónak tartjuk. Másodszor, a témában sokat hangoztatott felvetéseknek (több bölcsődei férőhelyre és az anyáknak rugalmas munkahelyekre lenne szükségük) nem ellentmondani szeretnénk, sokkal inkább színesíteni kívánjuk a lehetséges kérdések palettáját. Harmadszor, a felvázolt változtatás konkrét hatásain túl nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy segítségével egy lassú szemléletváltoztatást indíthatnánk el, amely átalakíthatná a társadalomban berögzült, a gyermek- és munkavállalás összeegyeztethetőségét illető (tév)hiteket.

Elemzésünk célcsoportja több szempontból is korlátozott a kisgyermekes anyák körén belül:

(1) Kérdésünk jellegéből fakadóan a kisgyermekes anyák közül csak azokkal foglalkozunk, akik a vizsgált állami támogatásokra (tgyás, gyed) jogosultak, azt igénybe veszik. A későbbiekben részletezzük, hogy ez milyen módon és mértékben szűkíti le az anyák körét.

(2) A következő korlátozó tényezőt a munkaerőpiac keresleti oldala adja, amelynek jelenlegi igénye és hajlandósága az atipikus foglalkoztatási formák alkalmazására jelentősen szűkíti az általunk felvázolt változtatás gyakorlati jelentőségét.

(3) Végül, a gyermeknevelés mellett az anyák munkakínálata is kor-

látozott, hiszen csak olyan mennyiségben és minőségben jöhet szóba a munka, amire az anyának marad ereje és ideje, továbbá megoldható mellette a gyermek ellátása. Ezen túl természetesen az is fontos, hogy az anyának igénye is legyen munkát vállalni, feltéve, hogy minden más körülmény ezt lehetővé teszi.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a fenti három tényező korlátozó ereje jelentős, a kisgyermekes anyáknak csak egy szűk csoportját érhetné el a változtatás. Ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy az érintettek korlátozott száma önmagában nem indok arra, hogy a fenti típusú munkavállalás lehetőségét törvényileg megtiltsuk. Az atipikus foglalkoztatási formák iránti szűk kereslet okait jelen cikkünkben nem taglaljuk, de természetesen fontosnak tartanánk ezt a jelenséget gazdaságpolitikai eszközökkel javítani. A munkaerőpiac fogadókészségének adekvát felmérése nélkül is úgy gondoljuk, hogy ha csak egy szűk csoport is, de élni tudna a lehetőséggel – úgy, hogy közben senki nem járna rosszabbul –, akkor a változtatás előremutató lenne.

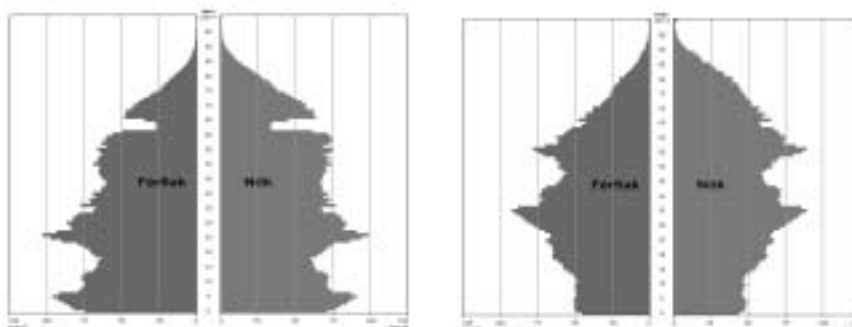
A korlátozó tényezők ismeretében különösen fontos aspektusa a kérdésünknek az, hogy a munkavállalásnak a *lehetőségét* teremtenénk meg, semmilyen formában nem kényszerítenénk erre a kisgyermekes anyákat, és nem is szankcionálnánk azokat, akik (sok esetben nyilván akaratuk ellenére és/vagy önhibájukon kívül) ezzel a lehetőséggel nem tudnának élni.

Népesedés, család, gyermek

A következőkben olyan népesedési, illetve gyermekvállalással kapcsolatos hazai és nemzetközi tendenciákat mutatunk be, amelyek ismerete elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy cikkünk központi kérdését ne környezetéből kiragadva, hanem abba beágyazva vizsgálhassuk, megismerhessük a legfőbb ok-okozati összefüggéseket.

Magyarország népességének elöregedésében két tényező játszik szerepet: a születések számának drasztikus csökkenése, illetve a születéskor várható élettartam folyamatos növekedése mind a nők, mind a férfiak esetében. A Ratkó-gyermekek ezekben az években kezdik meg a nyugdíjba vonulást, mely jelentős terhet ró az államháztartásra és közvetve a munkaképes korú lakosságra. A Ratkó-unokák 2011-ben 30–35 évesek, már a szülőképes koruk közepén járnak, ennek ellenére a korfa nem mutat harmadik kiugrást a születések számánál (1. ábra). Várhatóan tehát a Ratkó-dédunokák nem javítanak jelentősen a negatív demográfiai tendencián, hiszen azt tapasztaljuk, hogy a gyermekvállalás visszaesik, a nők egyre későbbre halasztják az első gyermekük születését. 1980-ban 22,86, 1990-ben 22,99, míg 2010-ben 28,23 volt a nők átlagos kora az első gyermek születésekor (KSH 2011a: 4.1.3. táblázat). A nyolcvanas években tehát alig változott, a következő két évtizedben azonban több mint 5 évvel későbbre tolódott a gyermekvállalás időzítése.

1. ábra Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint, 1981 (bal) és 2011 (jobb)

Forrás: KSH (2011b)

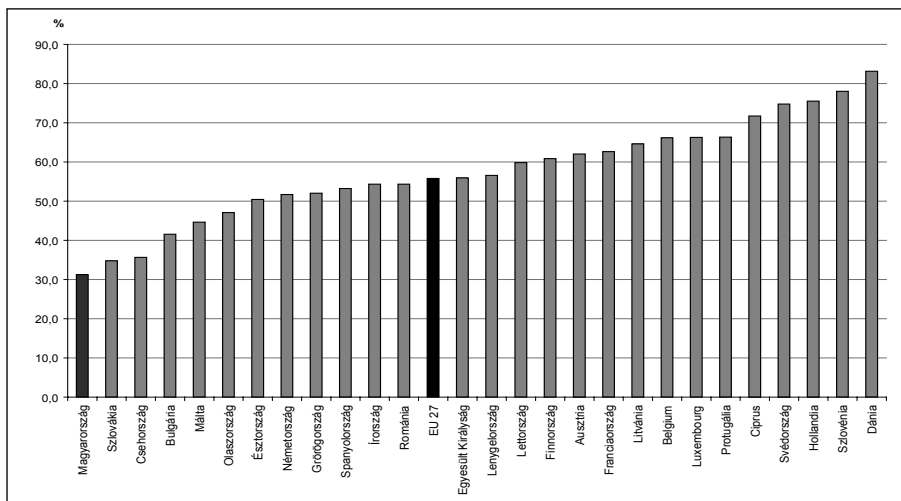
Magyarország népessége 1981 óta folyamatosan csökken, mert a halálozások száma minden évben meghaladja a születések számát. Az élveszületések száma 1980-ról 2010-re közel 40 százalékkal csökkent, mindeközben a teljes termékenységi arányszám² (total fertility rate, a továbbiakban TFR) 1,92-ről 1,23-ra esett vissza (KSH 2011b: 01.01. táblázat). A TFR értéke Magyarországon az egyik legalacsonyabb ma Európán belül, 2010-ben egyedül Lettországra mérték rosszabb értéket nálunk (Eurostat 2012a). Ez azért jelent problémát, mert ez az érték messze elmarad a természetes reprodukciót biztosító 2,1-es szinttől, mely biztosítaná a fejlett országokban a népesség szinten tartását. Számos európai országban még jelenleg is átlagosan 2 gyermeket vállalnak a nők, ilyen példaként említhetjük Svédországot, Norvégiát és Franciaországot.

A népesedési problémák gazdasági következményeit súlyosbítja az a tény, hogy Magyarországon nagyon alacsony a munkaerő-piaci aktivitás, és ez részben a szülőképes korú nők munkapiaci aktivitásában mutatott lemaradásának köszönhető. 2007-ben a 15–64 éves nők aktivitási rátája 8,3 százalékponttal volt alacsonyabb, mint az EU 15 országának átlaga, melyből 6,4 százalékpontot a 15–39 éves női korosztály alacsony aktivitásával tudunk megmagyarázni (Kátay 2009:13, 1.7. ábra). Pontosabb képet a gyermeket nevelő nők munkapiaci helyzetéről akkor kapunk, ha megvizsgáljuk a foglalkoztatottsági adatokat is. Az Európai Unión belül Magyarországon a legalacsonyabb a kisgyermekes anyák foglalkoztatottsága. Míg az EU 27 tagállamában a hatévesnél fiatalabb gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátája átlagosan 55,8 százalék volt 2010-ben, addig Magyarországon mindössze 31,3 százalékuk volt foglalkoztatott, mellyel az utolsó helyen állunk (2. ábra). Az Unió néhány tagországában akár 70 százalék feletti foglalkoztatottságot is tapasztalhatunk ugyanezen csoport esetében, így Dániában 83,2 százalék, Hollandiában 75,5 százalék

² A teljes termékenységi arányszám azt mutatja meg, hogy egy nő élete során hány gyermeknek adna életet az adott év kor szerinti születési gyakorisága mellett (KSH 2011b: 496).

és Svédországban 74,8 százalék volt a foglalkoztatottak aránya 2010-ben (Eurostat 2012b). A lemaradásunk nemcsak az alacsony és a középfokú végzettségűek esetén figyelhető meg, hanem a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében is.

2. ábra 16–64 éves anyák átlagos foglalkoztatási rátája (hatévesnél fiatalabb gyermekkel), 2010

Forrás: Eurostat (2012b) adatai alapján saját szerkesztés

A gyermek hároméves koráig jellemzően az egykeresős családmódel dominál Magyarországon: 2007-ben a háromévesnél fiatalabb gyermeket nevelő családok 78 százalékában csak az egyik szülő dolgozott, míg 8,8 százalékot tett ki azon családok aránya, ahol mindkét szülő teljes állásban vállalt munkát (OECD 2011: LMF 2.2. táblázat). A KSH munkaerő-felvétele alapján becsült átlagos adatok szerint 2000 és 2005 között mind az alacsony, mind a magas végzettségűek esetén 80 százalék feletti volt a gyermektámogatást igénybe vevők aránya a harmadik évében lévő gyermeket nevelő anyák körében (Bálint-Köllő 2007: 62, 2.3. táblázat). Magyarországon az egyik legalacsonyabb továbbá a részmunkaidős foglalkoztatottság a régióban, a 20–49 éves, kisgyermeket nevelő nők között 9,9 százalék volt 2010-ben (Eurostat 2012b). Ez még tovább nehezíti a családok számára a gyermekvállalás és a munka összeegyeztetését. Egy kérdőíves felmérés³ alapján ki is derül, hogy Portugália mellett Magyarországon érzik úgy leginkább a megkérdezettek, hogy nehéz összeegyeztetni a családot és a munkát a mindennapi életben. A válaszadók leginkább éppen a részmunkaidős munkalehetőségeket elősegítő intézkedéseket támogatnák (Gallup 2008).

Magyarországon a háromévesnél fiatalabb gyermekek számára a bölcsődék jelentik az elsődleges intézményes támogatási formát, ezen belül

³ 2008. szeptember 10–14. között 27 000 állampolgárt kérdeztek meg az EU 27 tagállamában, országonként mintegy 1000 főt.

az önkormányzatok által fenntartott bölcsődékbe jár a gyermekek zöme (2010-ben a gyermekek 92,6 százaléka [KSH 2011b: 3.5.21. táblázat]). Problémát jelent viszont, hogy a 2000-es évek óta alig növekedett az államilag finanszírozott férőhelyek száma, jelentősebb javulás 2009 és 2010 között figyelhető meg. A bölcsődék túlterheltségét jól tükrözi, hogy az intézmények az elmúlt 10 évben mindvégig magasabb létszámmal működtek, mint az eredetileg meghirdetett férőhelyek száma volt, így például 2010-ben 10 százalékkal haladta meg a beíratott gyermekek száma az eredeti keretlétszámot (KSH 2011c: 4.1. táblázat). A bölcsődéskorúak (0–3 évesek) 9,4 százaléka részesült bölcsődei támogatásban 2010-ben (KSH 2011b: 3.5.21. táblázat). Ez messze elmarad az OECD országaiban mért átlagtól, mely 2008-ban ugyanezen korosztály esetén 30 százalékos volt (OECD 2011: Table PF3.2.A).

Hazánkban jellemzően csak a kétéves kor betöltése után veszik igénybe a szülők a bölcsődei szolgáltatást: 2010-ben a bölcsődébe beíratott gyermekek mindösszesen 10,6 százaléka volt kétévesnél fiatalabb, míg 89,4 százaléka már betöltötte ezt az életkort (KSH 2011c: 4.2. táblázat). Az óvodáskorú gyermekek esetében már nem mutatkozik lemaradás az európai országokhoz képest: 2010-ben a 3–6 éves korcsoport 89,1 százaléka járt óvodába, mely nemzetközi összehasonlításban jónak mondható (KSH 2011b: 3.6.21. táblázat). A gyermekelhelyezésre (óvoda, bölcsőde) fordított állami kiadások mértéke a GDP százalékában mérve relatíve alacsonynak tekinthető Magyarországon: 2008-ban 0,11 százalék volt nálunk és 0,34 százalék volt átlagosan az EU 27 tagországaiban (Eurostat 2012c).

A gyermek születéséhez kapcsolódó támogatási és szabadságolási rendszerek nemzetközi összehasonlítása

A következőkben európai országok gyermekvállalással kapcsolatos támogatási és szabadságolási rendszereit hasonlítjuk össze COE (2012), Moss–Korintus (2008) és European Union (2012) alapján. A rendszerek jellemzőit az 1. táblázatban foglaltuk össze.

A szociális ellátórendszer az európai országok mindegyikében biztosít a szülők számára fizetett szülői szabadságot a gyermek születését követően. Ennek különböző formáit figyelhetjük meg a gyakorlatban. A hagyományos megosztás szerint rendelkezésre áll csak az anya által felhasználható szabadság a szülést követően (legtöbb esetben már pár héttel azt megelőzően is igénybe vehető), mely időszak alatt az anya rendszerint a munkajövedelemének 100 százalékát kézhez kapja. Emellett néhány ország esetében létezik csak az apák számára biztosított szabadság, melynek időtartama általában rövidebb, mint az anyai szabadság hossza⁴, a térítés viszont sok esetben itt is maximális. Az anyai szabadság lejártá után szülői szabadságot vehető igénybe, ha az anya vagy az apa továbbra is otthon szeretne maradni gyermekével. Ez jellemzően a gyermek 2–3 éves koráig jár, mindkét szülő jogosult rá (gyakorlatban

⁴ Az országok többségében 2–4 hét az apai szabadság hossza. (COE 2012)

inkább az anya él vele), a támogatás a kieső munkajövedelemnek csak tört részét fedezi, illetve bizonyos országokban rugalmasan felhasználható/megosztható időben. A hagyományos szabadságot rendszerét alkalmazzák például Ausztriában, Franciaországban, Szlovéniában és Magyarországon is.

Megfigyelhető azonban egy olyan trend is, hogy egyes országokban a szigorúan felosztott anyai, apai és szülői szabadság rendszere helyett a szülők által *közösen igénybe vehető és rugalmasan megosztható* szabadságot biztosítanak a gyermek születését követően. Ezáltal nemcsak jobban összeegyeztethetővé válik a családok számára a munka elvégzése és a gyermek ellátása, hanem sokkal kiegyenlítettebben vesz részt a két szülő a gyermek nevelésében. Svédországban, Portugáliában és Litvániában különböző anyagi ösztönzőket vezettek be annak elérése érdekében, hogy a szülők minél egyenlőbben osszák fel egymás között a rendelkezésre álló időt. Svédországban a szülők együttesen 72 hét szabadságot vehetnek igénybe, de ebből minimum két hónapot kötelezően mindkét szülőnek vállalnia kell. Portugáliában 21,5 hét szabadság áll rendelkezésére a szülőknek, melyet 100 százalékban térítenek is, de csak akkor, ha ebből az anya és az apa is legalább 1 hónapot folyamatosan otthon tölt a gyermekével. Ha ez a feltétel nem teljesül, akkor az összes fizetett szabadság 17 hétre csökken. Bár Hollandiában jár az anyáknak külön 16 hét szabadság, de ezt követően a szülői szabadságot egyenlő arányban kell megosztania a két szülőnek. Németországban is láthatunk törekvést arra vonatkozóan, hogy az apákat is jobban be akarják vonni a gyereknevelésbe: a szülői szabadság 12-ről 14 hónapra hosszabbodik, ha az apa is legalább két hónapig igénybe veszi azt.

Nemcsak a szabadság hosszának anya és apa közötti szabad felosztása segítheti a családokat a munka és a gyermek összeegyeztetésében. Az anyák korábbi munkaerő-piaci visszatérését az is elősegítheti, ha *időben rugalmasan* lehet igényelni a szülői szabadságot. Például Szlovéniában félállásban végzett munka esetén kétszer olyan hosszú ideig jár a szabadság (mivel csak fél hetet tölt otthon az anya), de ekkor az eredeti támogatás összegének fele jár csupán. Belgiumban ennél is több lehetőség közül választhatnak a szülők: az igényelhető három teljes havi szabadság tetszőlegesen felosztható, például úgy is, hogy egy hónapig teljes időben szabadságon van a szülő, utána két hónapig 50–50 százalék a munka és a szabadság aránya, majd öt hónapig heti négy napot munkával, egy napot szabadságon tölt. Franciaországban, Németországban és Hollandiában is megfigyelhető, hogy rugalmasan felosztható a szabadság: vagy szabad részmunkaidős munkát vállalni a szülői szabadság ideje alatt, és ilyenkor a munkavállalás mértékével arányosan csökkentik a támogatás összegét; vagy a szabadság hosszabb ideig igényelhető, de akkor hetente kevesebb órában jár.

A magyar gyakorlatot részletesen a *Gyermekvállalással kapcsolatos támogatások* című fejezetben mutatjuk be. Annyit azonban előrevetíthetünk, hogy a magyar jogszabályi környezet sem munkavállalást nem engedélyez a szülőknek a gyermek kétéves koráig igénybe vehető, biztosítási jogviszonyhoz kötött támogatási formák mellett, sem pedig időben rugalmas felhasználást nem biztosít. Az igénylést illetően egyetlen választási

TANULMÁNY

lehetősége marad a szülőknek, az, hogy az apa és az anya is jogosult lehet a szabadságra.

1. táblázat A gyermek születéséhez kapcsolódó támogatási és szabadságolási rendszerek paraméterei néhány európai országban

	Csak az anyának járó szabadság*	Csak az apának járó szabadság*	A szülőknek járó szabadság*	A szülői szabadság felhasználásának rugalmassága
Ausztria	16 hét (100%)	0,4 hét (100%)	96 hét (17,4%)	A gyermek kétéves koráig jár. Ebből 3 hónapot mindkét szülő felhasználhat a gyermek 7 éves koráig.
Belgium	15 hét (4 hét 82%; 11 hét 75%)	2 hét (57,4%)	13,5 hét (21,7%)	Teljesen rugalmasan alakítható.
Dánia	18 hét (100%)	2 hét (100%)	32 hét (100%)	Ebből 8–13 hét felhasználható a gyermek 9 éves koráig. Meghosszabbítható 46 hétre, de akkor alacsonyabb támogatás jár. Ha mindkét szülő rész munkaidőben dolgozik, megosztják egymás között a támogatást.
Franciaország	16 hét (100%)	2 hét (100%)	143 hét (19,9%)	Első gyermek esetén csak hat hónapon keresztül jár az anyai szabadság letelte után, több gyermek esetén a gyermek 3 éves koráig. Ha rész munkaidőben dolgozik a szülő, akkor csökkentik a támogatás összegét.
Hollandia	16 hét (100%)	0,4 hét (100%)	52 hét (adócsökkentés)	26 hét az anyáé, 26 hét az apáé, mely nem átruházható. A gyermek 8 éves koráig felhasználható. Lehet heti több órában kérni rövidebb ideig, vagy kevesebb órában hosszabb ideig.
Litvánia	–	4 hét (100%)	52 hét (100%) vagy 52 hét (70%)+52 (40%)	Mindkét szülő igénybe veheti.
Németország	14 hét (100%)	–	52 hét+4 hét (65%)	Ha csak az anya veszi igénybe, akkor 12 hónap, ha az apa is otthon marad 2 hónapot, akkor 14 hónap. A gyermek 3 éves koráig felhasználható. Lehet dolgozni heti max 30 órában, de akkor arányosan csökkentik az összeget.

	Csak az anyának járó szabadság*	Csak az apának járó szabadság*	A szülőknek járó szabadság*	A szülői szabadság felhasználásának rugalmassága
Portugália	–	–	21,5 hét (100%) vagy 25,7 hét (80%)	Ha az apa és az anya is vállal 30 egymást követő nap szabadságot. Különben 17 hét (100%) vagy 21,5 hét (80%). További 3-3 hónap jár mindkét szülőnek 25% térítés mellett
Svédország	–	2 hét (80%)	72 hét (ebből 56 hét 80%)	Két hónapot mindkét szülőnek vállalnia kell. A gyermek másfél éves koráig el lehet menni fizetetlen szabadságra, 8 éves koráig pedig 25%-kal csökkenthető a munkaidő.
Szlovénia	15 hét (100%)	13 hét (ebből 2 hét 100%)	37 hét (100%)	Félállásban végzett munka esetén széthúzható 74 hétre, de akkor csak 50% a támogatás.

*A támogatott időszak hossza hetekben és zárójelben a jövedelemhelyettesítési arány.

Forrás: COE (2012); Moss-Korintus (2008); European Union (2012) alapján saját szerkesztés

Gyermekvállalással kapcsolatos támogatások

A tanulmány szűkebb mondanivalójának megértése szempontjából fontos ismerni azt a hazai szabályozási környezetet, amely meghatározza, hogy mennyi időre maradhat távol az anya a munkától, illetve, hogy milyen állami támogatásokat és mekkora összegben kaphat a gyermek első életéveiben. A rendszer ismertetése során nem törekszünk jogszabályi precizitásra vagy minden részletre és speciális helyzetre kiterjedő teljességre, illetve a támogatások közül is csak azokat vesszük górcső alá, amelyek kérdésünk megítélését befolyásolják⁵. A bemutatott juttatások jogszabályi hátterét a kötelező egészségbiztosítás támogatásairól szóló 1997. évi 83. törvény (a továbbiakban Ebtv) és a családok támogatásáról szóló 1998. évi 84. törvény (a továbbiakban Cstv) adja.

Ma Magyarországon a szülő nő a gyermek születésekor vagy a várható szülés előtt 4 héttel szülési szabadságra mehet. Ennek időtartama 24 hét. Az Ebtv alapján a szülési szabadság alatt a nő terhességi-gyermekágyi segélyt (a továbbiakban tgyás), a gyermek kétéves koráig pedig gyermekgondozási díjat (a továbbiakban gyed) kaphat. A tgyás és a gyed is egészségbiztosítási támogatás, akkor igényelhető, ha a nő a szülést megelőző két évben legalább 365 napon át biztosított volt, például dolgozott. A két támogatás összegét alapvetően ugyanúgy, a szülést megelőző naptári évben elért átlagjövedelem 70 százalékában határozzák meg. Fontos különbség azonban, hogy a gyed maximálva van: összege legfeljebb a minimálbér kétszeresének 70 százaléka lehet. Amennyiben egyéb, például munkajövedelmekhez hasonlítjuk ezeket a támogatásokat, figye-

⁵ Ennek megfelelően nem foglalkozunk részletesen például a családi pótlék vagy az anyagi támogatás ismertetésével.

lembe kell vennünk, hogy a tgyást csak személyijövedelemadó-levonás, míg a gyedet ezen túl nyugdíjjárulék-fizetési kötelezettség is terheli. Mindez azt jelenti, hogy a gyed maximális havi összege jelenleg bruttó 130 200 forint, amiből körülbelül – családi adókedvezménytől függően⁶ – 96–117 ezer forintot kap kézhez az anya.

Tanulmányunk szempontjából a szabályozás központi eleme, hogy sem a tgyás, sem a gyed nem jár az anyának, ha mellette munkát végez, és ezzel pénzt keres. A gyed esetében pontosan így szól a törvény: „Nem jár a gyermekgondozási díj, ha a jogosult bármilyen jogviszonyban díjazás – ide nem értve a szerzői jog védelme alatt álló alkotásért járó díjazást – ellenében munkát végez, vagy hatósági engedélyhez kötött keresőtevékenységét személyesen folytatja.” A gyed nem jár továbbá akkor sem, ha „a gyermeket napközbeni ellátást biztosító intézményben (bölcsőde, családi napközi, házi gyermekfelügyelet) helyezték el”⁷. (Ebtv, 42/C § a) és e) pont)

Annak ellenére, hogy központi kérdésünk a tgyás és gyed juttatásokhoz kapcsolódik, meg kell említenünk a Cstv által szabályozott gyermekgondozási segély (gyes) lehetőségét is – elsősorban azért, mert alternatívája lehet a fenti támogatásoknak. A gyes a korábbiakkal ellentétben nem biztosítási jogviszonyhoz kötött, hanem családtámogatási ellátás, a nő (pontosabban valamelyik szülő) a gyermek megszületésével minden további feltétel nélkül jogosulttá válik rá. A gyes összege az öregségi nyugdíj legkisebb összegével egyezik meg, és csak nyugdíjjárulékot kell belőle levonni. Így a gyes jelenleg bruttó 28 500 és nettó 25 650 forintot jelent havonta. A gyes a gyermek hároméves⁸ koráig jár, a fentiek ismeretében azonban nem meglepő, hogy az elegendő biztosítási idővel rendelkezők többsége ebből az időtartamból csak az utolsó egy évben igényli ezt a támogatást, a gyermek kétéves koráig a tgyást és gyedet választja⁹. A támogatás melletti munkavállalás korlátozása a gyes esetében is jelen van, bár enyhébb formában. 1999-től 2006-ig a gyermek másfél éves kora után engedélyezték csak a munkavállalást napi négy órában, vagy a család otthonában időkorlát nélkül, 2006-tól kezdve azonban már a gyermek egyéves kora után lehet dolgozni, legfeljebb heti harminc órában, vagy a család otthonában korlátozás nélkül.

Megjegyezzük, hogy a gyed és gyes támogatásokat bármelyik szülő, tehát az apa is igényelheti, Magyarországon azonban túlnyomó többségben még mindig az anya „marad otthon” a gyermekekkel: 2010-ben a

⁶ Egy- és kétgyermekes családoknál valószínűleg az apa fizetéséből is érvényesíteni tudja a család a teljes kedvezményt, így a 96 ezer forinttal célszerű számolni. Három- és többgyermekes családoknál pedig az a realitás, hogy a család minden jövedelme adómentes, ekkor a gyed nettó összege 117 ezer forint.

⁷ A tgyás esetében egyébként sem merül fel a bölcsődében való elhelyezés, ez ugyanis 20 hetes életkor alatt nem lehetséges. (15/1998 NM rendelet, 36. § (1) bekezdés)

⁸ A Bajnai-kormány módosította ugyan a gyes folyósításának idejét, mely szerint ez a támogatás a 2010. április 30. után született gyermekek szüleinek csak a gyermek kétéves koráig járt volna, de ezt a módosítást az Orbán-kormány oly módon vonta vissza, hogy az végül senkire sem vonatkozott.

⁹ A különböző támogatások közül természetesen egyszerre csak egy vehető igénybe.

15–64 éves korosztályból gyest, gyedet és gyet¹⁰-et igénybe vevők (280,6 ezer fő) mindösszesen 2,39 százaléka volt férfi (Bálint 2011: 266, 3.7. táblázat). Mivel mondanivalónkat egyáltalán nem befolyásolja, hogy melyik szülő igényli a támogatást, a továbbiakban is a tipikus helyzetről beszélünk, amikor az anya részesül támogatásban.

Munkavállalás az állami támogatások helyett, a jelenlegi rendszerben

Az alábbiakban egyszerűsítő feltételezésekkel élve megpróbáljuk szám-
szerúsíteni, hogy a jelenleg érvényes rendszerben milyen anyagi vonzata lehet annak, ha az anya az állami támogatás helyett a munkavégzést választja. Nem gondoljuk, hogy a gyermek első két évében a gyermeknevelés és munkavállalás közötti döntést az anyák pusztán racionális, anyagi szempontok alapján hoznák meg, ráadásul nemcsak az ő döntésükről van szó. A számításokat ennek ellenére két okból is fontosnak tartjuk:

(1) Eredményeink jól tükrözik azt, hogy *anyagilag* csak olyan mennyiségű munka érné meg a család számára, amelyet az *egyéb*, nem szám-szerűsíthető szempontok miatt nem fog vagy nem tud az anya választani. (Ilyen szempontok például az anya-gyermek kapcsolat fontossága, a munkaerőpiac keresleti oldala vagy a bölcsődei férőhelyek korlátozott elérhetősége.)

(2) Következésképpen ha senki nem választja jelenleg a munkavégzést, akkor az állam nem tud megtakarítani azáltal, hogy nem fizeti ki az állami támogatást annak, aki munkát vállal.

A számítások során a következő feltételekkel élünk az anyával kapcsolatban:

(1) A gyermek születésétől hat hónapos koráig tgyást, utána kétéves koráig gyedet kaphat, illetve ezek helyett választhatja a munkavégzést.

(2) Az állami támogatások alapjául vett jövedelem tökéletesen tükrözi, hogy napi 8 órai munkával mekkora munkajövedelemre tud szert tenni. Ez a munka tökéletesen osztható, a kevesebb munkáért pedig arányosan kevesebb munkabér jár.

(3) Munkavállalás esetén a gyermek ellátása nem okoz többletkiadást.

(4) A munkavégzés mellett az anya gyesre lehet jogosult, a már ismertett korlátozásokkal.

(5) Az állami támogatások, a gyes és a munkajövedelem esetében is a nettó összegekkel számolunk, hiszen ez a tényleges jövedelem. Az anya családi adókedvezményt nem vesz igénybe (sem az állami támogatások, sem a munkajövedelem esetében), azt az apa keresetéből érvényesítik.

A számításokat három különböző jövedelemmel rendelkező nő esetében végezzük el, a minimálbért (93 ezer), a minimálbér kétszeresét (186 ezer) és egy meglehetősen magas (300 ezer forint) bruttó keresetet alapul

¹⁰ A három vagy több gyermeket nevelő szülőknek a legkisebb gyermek 3–8 éves koráig járó családtámogatási ellátás, amit a Cstv szabályoz.

TANULMÁNY

véve. A 2.a–2.c táblázatok azt mutatják, hogy a fenti feltételezések mellett a gyermek születésétől kétéves koráig hogyan hat az anya jövedelmére az, ha a pénzbeli juttatások (mint viszonyítási alap) helyett különböző mértékű munkavégzést választ.

2.a táblázat A pénzbeli juttatások helyetti munkavállalás hatása az anya nettó havi jövedelmére (forintban, havi bruttó 93 000 forintos fizetés esetén)

Napi munkaidő (óra)	2	4	6	8
Gyermek kora (év)				
0–0,5	–39 223	–23 762	–8 300	7 161
0,5–1	–32 713	–17 252	–1 790	13 671**
1–2 (otthon dolgozik)	–7 063	8 399*	23 860	39 321
1–2 (nem otthon dolgozik)	–7 063	8 399	23 860	13 671

2.b táblázat A pénzbeli juttatások helyetti munkavállalás hatása az anya nettó havi jövedelmére (forintban, havi bruttó 186 000 forintos fizetés esetén)

Napi munkaidő (óra)	2	4	6	8
Gyermek kora (év)				
0–0,5	–78 446	–47 523	–16 601	14 322
0,5–1	–65 426	–34 503	–3 580	27 342
1–2 (otthon dolgozik)	–39 776	–8 853	22 070	52 992
1–2 (nem otthon dolgozik)	–39 776	–8 853	22 070	27 342

2.c táblázat A pénzbeli juttatások helyetti munkavállalás hatása az anya nettó havi jövedelmére (forintban, havi bruttó 300 000 forintos fizetés esetén)

Napi munkaidő (óra)	2	4	6	8
Gyermek kora (év)				
0–0,5	–126 525	–76 650	–26 775	23 100
0,5–1	–46 473	3 402	53 277	103 152
1–2 (otthon dolgozik)	–20 823	29 052	78 927	128 802
1–2 (nem otthon dolgozik)	–20 823	29 052	78 927	103 152

Mit olvashatunk ki a 2.a–2.c táblázatok adataiból? Vannak olyan összefüggések, amelyeket előre vártunk, így például:

(1) A gyermek egyéves kora után minden jövedelemkategóriában javulnak a számok, hiszen – a 8 órában, nem otthon végzett munkát leszámítva – az anya kaphat a munka mellett gyest.

(2) A gyermek féléves kora előtt a jövedelemmel arányosan változnak a számok, mindenképpen több mint 6 órát kell dolgozni az anyának ahhoz, hogy megérje lemondani az állami támogatásról. Ez nem meglepő, hiszen a tgyás a jövedelem 70 százaléka, de kevesebb levonás terheli, mint a munkajövedelmet; nem torzítja továbbá az arányokat sem a gyest lehetősége, sem olyan felső korlát, ami a gyed esetében van.

(3) A gyermek féléves kora után mindkét imént említett torzító hatás megfigyelhető, az azonos helyzetű cellákban általában nem a jövedelem-

mel arányosan változnak a számok. Ez egyrészt azért lehet, mert alacsonyabb jövedelem esetében arányaiban nagyobbak számít a fix összegű gyes; másrészt a gyed felső korlátja miatt a minimálbér kétszeresénél nagyobb jövedelem az arányosnál vonzóbb számokat eredményez.

A táblázatok értékelésekor meg kell állapítanunk, hogy ahol negatív összeget látunk, ott nem számíthatunk arra, hogy az anya a pénzbeli juttatások helyett a munkát fogja választani. Ez ugyanis azt jelentené, hogy annnyival jobban szeret dolgozni, mint a kisgyermekét nevelni, hogy ezért a „cseréért” fizetni is hajlandó.

Ahol pozitív számot látunk, ott első ránézésre megérné „lemondani” a pénzbeli juttatásokról és helyette dolgozni. A legtöbb esetben mégsem racionális alternatíva ez, még a pozitív számok esetében sem. A legnagyobb probléma, amely az egész rendszert jellemzi, hogy a támogatások helyetti munkavégzés esetén az első mintegy 4–6 órában ingyen dolgozik az anya abban az értelemben, hogy ekkora jövedelemre a gyermeknevelésért járó állami juttatásokból is szert tehetne. Csak az e feletti, 2–4 órányi munka eredményez plusz jövedelmet, az elvégzett munka és a jövedelemnövekedés tehát nem áll arányban. Ez azt jelenti, hogy az anya számára a táblázatokban szereplő pozitív összeg még mindig nem biztos, hogy az állami támogatás helyetti munkára ösztönöz, még akkor sem, ha csak az anyagi oldalát vizsgáljuk a kérdésnek.

A minimálbért kereső nő (2.a táblázat) például, aki a gyermek egyéves kora után napi 4 órát dolgozik, mindössze 8400 forinttal keres így többet, mint ha minden idejében csak a gyermekkel foglalkozna (a táblázatban *-gal jelöltük ezt az esetet). Dolgozik-e valaki napi 4 órát havi 8 ezer forint jövedelemnövekedésért? Több mint valószínű, hogy ebben a helyzetben a család inkább megpróbálja nélkülözni ezt az összeget vagy még inkább az apa próbálja megkeresni azt, amit sokkal kevesebb munkával meg tud tenni (neki nem az állami támogatás *felett* kell ezt megkeresnie ahhoz, hogy a család jövedelme ennyivel nőjön).

A jövedelmi szempontok mellett persze érdemes megvizsgálni a munkavállalás kivitelezhetőségét is. A számítások során azt feltételeztük, hogy a munka miatt a gyermeknevelés nem okoz többletkiadást a családnak (ha mégis, az természetesen rontja a számításokat, még kevésbé fordulhat az elő, hogy a munka választása racionális), ez lényegében két esetet jelenthet. Az egyik az az eset, amit később majd *gyermek melletti munkavégzésnek* fogunk nevezni és részletesebben ismertetünk, hogy mit takarhat. Azt azonban megelőlegezzük, hogy a gyermek melletti munkavégzés nem képzelhető el egy hónap átlagában napi 6–8 órában, vagyis akkora mennyiségben, ami már kecsegtethet jóval magasabb jövedelemmel. A másik az az eset, hogy a gyermeket bölcsődébe íratják. Láttuk azonban, hogy Magyarországon a bölcsődei férőhelyek száma nagyon kevés, és ezen belül is mindössze 10 százalék a kétévesnél fiatalabb gyermekek aránya, tehát sokan ezt a megoldást sem választják, illetve tudják választani.

A számítások persze számos tényezőt nem vettek figyelembe, ezek többsége még inkább csökkentené az esélyét annak, hogy a nő lemondjon a pénzbeli támogatásokról. Például, amíg a csecsemő napközben is szopik, addig az anya nem tud hosszú időre eltávolodni tőle, már napi

4 órás munkát figyelembe véve is csak az otthon végezhető munka képzelhető el. Tovább ronthatja az anya szempontjából a számításokat, ha a bölcsőde, az otthon és a munkahely közötti esetleges utazás időigényét és költségeit is figyelembe vennénk. Szintén a támogatások helyetti munkavégzés racionalitásának esélyeit rontja, hogy 2012-től az önkormányzati bölcsődékben is lehet gondozási díjat kérni a szülőktől. Végül pedig, ha ezektől a problémáktól is eltekinthetünk, akkor is ott marad a végső, legnagyobb akadály, ami mindent felülírhat. Ez pedig az anya gyermekhez való kötődése, általában az érzelmi szempontok. Hiába kecsegtet a gyermek egy- és két éves kora között a napi 8 órában otthon végzett munka jelentős jövedelemnövekedéssel, ebben az életkorban nagyon nyomós ok kell a gyermektől való rendszeres, hosszú idejű elszakadáshoz.

A közvélemény-kutatásokból is az derül ki, hogy az európai országok körében jellemzően nálunk a legnagyobb az elutasítás azzal szemben, hogy az anya munkát vállaljon a gyermek első éveiben. A Népeségügyi Kutatóintézet „Életünk fordulópontjai” című 2004-es panelvizsgálata során a megkérdezettek 70 százaléka értett egyet azzal az állítással, hogy a gyermek megsínyli, ha az anya visszatér a munkába a gyermek hároméves kora előtt (Blaskó 2011a: 2). A társadalom vélekedése a kisgyermekes anyák munkavállalásáról nem sokat változott az elmúlt években sem. Egy 2009-es kérdőíves vizsgálat alapján¹¹ az emberek 56 százaléka továbbra is a gyermek hároméves kora után, 20 százaléka pedig még később támogatná csak az anyák munkavállalását¹². Míg azon válaszadók aránya, akik ezt már akár egy éves korban is elfogadhatónak találják, csak 1,4 százalék volt (Blaskó 2011a: 2, 2. ábra).

Ezen a ponton érdemes még egy gondolatmenetet felvázolni. Tekintsük a 2.a táblázat azon esetét, amikor az anya a gyermek fél- és egy éves kora között napi 8 órában dolgozik (a táblázatban ** -gal jelöltük)! Mint látjuk, az anya nettó jövedelme ezzel mintegy 13 ezer forinttal emelkedik, és nagyon valószínű, hogy ennyi időt csak úgy tud dolgozni, hogy a gyermeket bölcsődébe írattja. Egy ilyen döntést leginkább az magyarázhat, hogy erre a 13 ezer forintra nagyon szüksége van a családnak, nem tudja azt nélkülözni. Kényszerhelyzetről van tehát szó, ebben az életkorban nem szívesen adják a gyermeket bölcsődébe az anyák, sem a gyermek, sem az anya-gyermek kapcsolat nem érett még meg erre. Ráadásul a helyzet az állam számára is veszteséges lehet, egy relatíve alacsony gyed helyett bölcsődei költséget kell fizetnie, az egyébként is túlsúlyos bölcsődei rendszert pedig megterheltük egy olyan gyermekkel, akinek még nem ilyen ellátásra, hanem az édesanyjára lenne szüksége. Nem lehetne persze az összes ilyen kényszerhelyzetet elkerülni azzal, ha az állami támogatások mellett lehetne dolgozni. Abban az esetben azonban, ha az anya helyzete (munkaadója, szakmája stb.) lehetővé teszi, hogy a gyermek mellett is megkeressen havi 13 ezer forintot (ez a korábbi

¹¹ Összesen 1500 18 és 50 év közötti férfit és nőt kérdeztek meg a kisgyermek napközbeni ellátásáról (Blaskó 2011).

¹² A pontosan feltett kérdés: „Ön szerint általánosságban a kisgyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anya munkát vállaljon?” Lehetséges válaszok: egy éves korban / két éves korban / három éves korban / később / nem tudja (Blaskó 2011: 2).

nettó jövedelmének körülbelül az ötöde), akkor ennek lehetővé tételével mindenki jobban járna.

Összefoglalva tehát, úgy gondoljuk, hogy a jelenlegi rendszerben a gyermek első két életévében a pénzbeli támogatások helyett a munka választása nagyon kevés nő számára lehet racionális, minden szempontból kivitelezhető és (a gyermek érdekeit is szem előtt tartó) kívánatos megoldás. Azok a családok pedig, akik mégis így döntenek, nagy valószínűséggel bölcsődébe iratják a gyermekeket.

Munkavégzés az állami támogatások mellett, egy elképzelt rendszerben

A továbbiakban azt a kérdést vizsgáljuk meg, hogy a jelenlegi rendszerben milyen hatása lenne, lehetne annak, ha minden más változatlanúsága mellett megengednénk, hogy a tgyás vagy gyed juttatások mellett keresőtevékenységet lehessen folytatni. Az elemzést különböző szereplők szemszögéből (gyermek, anya és család, állam és társadalom) és több megközelítésben (morális, közgazdaságtani) is elvégezzük. A kérdés jellegéből fakadóan a gyermek első két életévéről fogunk beszélni, és a tgyás és gyed ellátásokra együttesen *állami támogatásként* fogunk hivatkozni. A gyermekgondozási segélyt mindig rövid nevével (gyes) fogjuk említeni.

Fontos hangsúlyozni, hogy a jelenlegi szabályozás azon elemét (is) megtartjuk, mely szerint az állami támogatások folyósítása mellett a gyermekeket nem lehet napközbeni ellátást nyújtó intézményben (bölcsőde, családi napközi, házi gyermekfelügyelet) elhelyezni. A munkavégzést tehát a gyermeknevelés mellett és nem helyette tennénk lehetővé. A továbbiakban a *gyermek melletti munkavégzésnek* fogjuk nevezni az olyan keresőtevékenységet, amikor az anya munkavégzése miatt a gyermek ellátása nem okoz többletkiadást sem az államnak, sem a családnak. Ez jelentheti azt, hogy ő személyesen gondoskodik a gyermekről, vagy azt is, hogy valaki más saját munkaidején kívül (apa, nagymama, rokonok, barátok). Leginkább tehát olyan munkalehetőségeket szorgalmaznánk, amelyek elvégzése esetén az anya elsősorban anya marad, és ezt a tevékenységét csak kiegészíti a munkával. Meg kell jegyeznünk, hogy az előző pontban bemutatott számítások, illetve a hozzájuk fűzött észrevételeink alapján a gyermek melletti munkavégzésnek nevezett munkavállalás teljesen elképzeltetlenség a jelenlegi szabályozási környezetben, hiszen még kellő munkaerő-piaci kereslet esetén sem érné meg az anyának azt választani.

Kiket érinthetne a változtatás?

Mivel olyan támogatásokat vizsgálunk, amelyek a gyermekvállalást megelőző biztosítási jogviszonyhoz kötöttek, kérdésünk szükségszerűen csak az ilyen jogviszonnyal rendelkező anyákat érinti. Ez implicit módon más szempontok szerint is korlátozza az érintettek körét. Ilyen ismérv a szülő nő életkora és iskolai végzettsége is, amelyek persze egymással is sta-

tisztikai kapcsolatban vannak. Az egészen fiatalon és/vagy tanulmányaik befejezése után nagyon hamar szülő nőknél kisebb az esélye annak, hogy jogosultságot szereztek az állami támogatásokra. Arra vonatkozóan, hogy iskolai végzettség szerint milyen arányban jogosultak az anyák tgyásra és gyedre, nincsenek konkrét statisztikai adatok. Iránymutatásul szolgálhatnak azonban azok az adatok, amelyek szerint 2010-ben a diplomás, illetve érettségizett nők 90, illetve 80 százaléka volt foglalkoztatott a gyermekvállalást megelőzően, míg ugyanez az arány az általános iskolát végzetek és szakmunkások körében mindössze 39 százalék volt (Kapitány–Spéder 2012: 36). Valószínűsíthető tehát, hogy az általunk vizsgált támogatásokra a magasabb végzettséggel rendelkező anyák jóval nagyobb arányban jogosultak. Ugyanakkor nem mellékes, hogy a célcsoport támogatásokra való jogosultság miatti leszűkülése azokat a nőket helyezi előtérbe, akik elsősorban „felelősek” az első gyermekek megszületésének kitolódásáért: 2010-ben a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők 30,9 évesen, míg a nyolc osztályt végzetek 21,2 évesen születték első gyermeküket (KSH 2011d: 3). A lehetséges érintettek számára az alapján következtethetünk, hogy 2010-ben a megközelítőleg 300 ezer szülőből, aki három éven aluli gyerekekkel gyermeknevelési szabadságon volt, havonta átlagosan 120 ezer fő vett igénybe tgyást vagy gyedet (KSH 2011c).

A jogosultak körén belül nem lehet megbecsülni, hogy vajon hány anya élne valóban a lehetőséggel és vállalna munkát a szülői szabadság ideje alatt még a gyermek kétéves kora előtt. Ez várhatóan függ az egyéni preferenciáktól, az eddigi munkavégzés módjától, a munka megoszthatóságától, nehézségétől, helyigényétől és a család/barátok hozzáállásától is. Mindenesetre tény, hogy Magyarországon megfigyelhető egyfajta sajátos társadalmi beidegződés, miszerint az anyának a gyermek hároméves koráig otthon a helye. A mögöttes magyarázat főként gyermekpszichológiai megfontolásokra vezethető vissza, a gyermek lelki fejlődését állítva a középpontba. Blaskó Zsuzsa és Fodor Éva 2011-es kutatásából – melyet gyesen lévő, két- és hároméves kor közötti gyermeküket otthonukban nevelő anyák körében végeztek – az derül ki, hogy az anyák egy kisebb része elképzelhetőnek tartja a napi 8 óránál rövidebb ideig tartó munkavégzést, mert szerintük emellett még a gyermek sem szenvedne hátrányt. Elsősorban azonban a legalább érettségivel rendelkező anyák vélekedtek így, azokban a családokban, ahol az apa is rugalmas munkakörben dolgozott (Blaskó 2011b: 167). Ez utóbbi tényező alátámasztja azt a később még visszatérő a gondolatunkat, hogy az anya gyermek melletti munkavégzését nagyban segítheti (a nagyszülők mellett) az apák bevonása, bevonhatósága a gyermek ellátásába.

Sajnos nem tudunk olyan kérdőíves felmérésről, mely során a kisgyermekes anyák körében kifejezetten arra kérdeztek volna rá, hogy elfogadhatónak tartják-e, ha a gyermek kétéves kora előtt a gyermeknevelés mellett otthon és/vagy alkalmanként munkát végeznének pár órában. A meglévő kutatások (implicit vagy explicit módon) a kisgyermekes anyák munkavállalási hajlandóságát nem olyan értelemben, nem olyan típusú munka esetében vizsgálják, mint amit mi gyermek melletti munkavégzésnek neveztünk. Ezt megfogalmazza Blaskó Zsuzsa is, aki számos ilyen kutatást, felmérést és interjút készített: „a »hároméves kora előtt mindenképpen megkívánja a kisgyerek, ha az anyja dolgozni jár« kijelentéssel egyetértők

nem kis része valószínűleg az otthonától napi 9–10 órát is távol lévő anya gyermekének helyzetét mérlegeli. Ettől eltérő megoldásokat több »főállású anya« is lehetségesnek tartott, sőt közülük néhány gyakorolt is.” (Blaskó 2011b: 167)

Mit jelenthet a gyermek melletti munkavégzés?

Mielőtt belevágnánk a központi kérdésünkben megfogalmazott probléma elemzésébe, természetesen felmerül a kérdés, hogy a lehetőség megteremtése esetén egyáltalán tudna-e az anya dolgozni a gyermeknevelés mellett. A kérdést több oldalról is meg kell vizsgálni. Marad-e az anyának ideje és energiája a munkára? Milyen munka képzelhető el a gyermek mellett úgy, hogy közben a gyermek ellátása is biztosított legyen? Kap-e az anya ilyen munkát?

Fontos észrevenni, hogy a válaszok az alapkérdésünkre adandó választ nem, annak „csak” gyakorlati jelentőségét befolyásolják. Hiszen ha senki nem tudna élni az állami támogatások melletti munkavégzés lehetőségével, akkor is ugyanott tartanánk, mint most. Ha pedig nem mindenki vagy nem egyformán tudna élni ezzel a lehetőséggel, az még nem ok arra, hogy senkinek se biztosítsuk azt. Ezen a ponton szeretnénk ismét hangsúlyozni, hogy a közvetlen munkaerő-piaci vagy demográfiai hatásokon túl az állami ellátások melletti munkavégzés engedélyezését szemléletformáló szempontból is fontosnak tartjuk. Ez az oka annak is, hogy nemcsak a gyed, hanem a tgyás időszakáról is beszélünk. Arról az időszakról tehát, amely a gyermek életének első 5–6 hónapját jelenti, és amely időszakban különösen ritka esetekben tud vagy akar az anya bármi mást csinálni, mint gyermekével foglalkozni. Véleményünk szerint azonban egészen más üzenete van annak, ha egy lehetőséggel azért nem tud élni az anya, mert egyszerűen más feladatra koncentrálna, mint annak, hogy a lehetőséget el is vesszük, törvényileg megtiltjuk.

Visszatérve a fenti kérdésekre, a válasz nagyon sok egyedi tényezőtől függ. Egyedi a nő teherbírása és egyedi a gyermek „anyaigénye” is, ráadásul mindez időben változik, hullámzik. Mindenesetre nehezen elképzelhető, hogy két éven át egyáltalán ne legyenek olyan – rövidebb-hosszabb – periódusok, amikor tudna az anya is időt szánni munkára. Természetesen nagyfokú rugalmasságra van szükség, különösen a munkaidő tekintetében és abban, hogy hol kell a munkát végezni. Az ideális eset az otthon végezhető munka, amit – tágabb határidők mellett, de – a nő ráadásul saját időbeosztásában is csinálhat. Az ilyen munkát akár akkor is elvégezheti, amikor például a gyermek éppen alszik, így annak ellátása nem merül fel megoldandó problémaként. Szintén nincs ilyen probléma, ha olyan időszakokat tud kihasználni az anya, amikor az apa (vagy más családtag, közeli barát) foglalkozik a gyermekkel saját munkaidején kívül. Később még visszatérünk arra, hogy az ilyen megoldást az apa és a gyermek szempontjából is hasznosabbnak gondoljuk, mint az „apa csak dolgozik, anya csak gyereket nevel” szerepeket.

A fenti feltételeknek megfelelő munka nem is annyira elképzelhetetlen, mint azt elsőre esetleg gondolnánk. Otthonában, saját időbeosztás-

tásában írhat például szerződést a jogász, tervezhet házat az építész, programozhat az informatikus, vállalhat magántanítványt a tanító/tanár, varrhat ruhát a varrónő, fordíthat a tolmács, írhat cikket az újságíró. Ezek a példák mind teljesítik azt a fontos követelményt is, hogy viszonylag kis egységekben is elvégezhető, van értelme keveset is csinálni belőlük. Ugyanez érvényes a fodrász, kozmetikus vagy fogorvos munkájára is, ráadásul az ő szolgáltatásukra tipikusan igény van munkaidőn kívül (esti órákban, hétvégén) is, amikor több eséllyel tud az apa foglalkozni a gyermekkel. Az ilyen szakmák esetében persze meg kell oldani a helyszín kérdését. Saját rendelőt vagy szalont nem érdemes fenntartani heti néhány órás munka miatt, de egyéb megoldások szóba jöhetnek.

A gyermek melletti munkavégzés engedélyezése várhatóan befolyásolná nemcsak a munkakínálati, hanem a munkakeresleti oldalon lévők döntését is. A lehetőség megteremtése arra ösztönözheti a munkaadókat, hogy még a szülési szabadság megkezdése előtt kialakítsanak az anyával valamifajta jövőbeli tervet a munkakapcsolat fenntartására az elkövetkezendő két évre. Azt a kérdést, hogy ténylegesen kapna-e megfelelő munkát az anya, nehéz megválaszolni. Sajnos valószínűsíthető, hogy sokak esetében a család döntésétől és szándékaitól függetlenül, a munkaerőpiac keresleti oldalának rugalmatlansága miatt hiúsulna meg a gyermek melletti munkavégzés. Mindenesetre az is értékes externális hatás lenne, ha a támogatások melletti munkavégzés engedélyezésével fel tudnánk mérni a munkáltatók reakcióját. Az olyan típusú foglalkozások esetében, ahol egymástól független megbízások, ügyfelek vannak, valószínűleg nem lenne probléma, a gyermeket nevelő nő egyszerűen kevesebb ügyfelet tartana meg. Az olyan jellegű munkák esetében pedig, ahol inkább alkalmazotti jogviszony képzelhető el, sok esetben a munkaadónak is fűződik ahhoz érdeke, hogy amennyiben tud a gyermek mellett elvégezhető feladatot adni az anyának, azt bízta is rá. A korábbi munkavállaló rutinnal és konkrét ismeretekkel rendelkezik a vállalatnál, annak munkafolyamataival és ügyfeleivel kapcsolatban, így a munkaadó értékes munkára számíthat. Fontos továbbá, hogy a nő emberi tőkéjének megőrzése, szinten tartása a munkaadónak is érdeke, nem mindegy, hogy évek múlva milyen képességekkel rendelkező munkavállaló tér vissza főállásban dolgozni. Európai viszonylatban rendkívül alacsony nálunk továbbra is a részmunkaidős foglalkoztatottság össztársadalmi szinten és a kisgyermekes anyák körében is (lásd korábban). Mindez arra mutat rá, hogy Magyarországon még jelenleg sem terjedtek el széles körben a családbarát, rugalmas időbeosztást biztosító munkahelyek, a távmunka, a részmunkaidő, azaz összefoglaló néven az atipikus foglalkoztatási formák. Ezért hangsúlyoztuk több helyen is, hogy a munkaerőpiac keresleti oldala nagyban korlátozza azok számát, akik élni tudnának a gyermek melletti munkavégzés lehetőségével. A kormányzat nagyban elősegíthet vizsont, hogy olyan munkáltatói környezet alakuljon ki Magyarországon is, mely támogatja, nem pedig hátráltatja a gyermekvállalást¹³. Nyújthat például kedvezményeket törvényileg a

¹³ A európai és a magyar gyakorlat részletesebb ismertetéséről lásd Surányi Éva és Danis Ildikó tanulmányának „5.3. Szülőbarát vállalati gyakorlatok” című fejezetét (Surányi-Danis 2009: 122–131).

munkáltatónak¹⁴ vagy a munkavállalónak is. Hollandiában például kérhetik a kisgyermekes szülők a munkaidő rövidítését vagy hosszabbítását, melyet a munkáltató csak az üzleti érdek sérülése esetén utasíthat el (Surányi-Danis 2009: 125). Magyarországon is találunk olyan előremutató, családbarát intézkedést, melynek hatására várhatóan megélnék a kereslet a kisgyermekes anyák munkaerő-kínálata iránt. 2010-től ugyanis a közszolgálati szektorban a szülői szabadságról visszatérő munkavállalókat kötelező rész munkaidőben foglalkoztatni a gyermekük hároméves koráig, amennyiben ezt kérik a szülők (Surányi-Danis 2009: 127).

Összességében tehát, amikor a gyermek melletti munkavégzésről beszélünk, akkor elsősorban eseti jelleggel, alkalmanként elvégezhető feladatokról beszélünk, amelyeknél napról napra az anya dönti el, hogy többet vagy kevesebbet végez el belőlük. Jóval kevesebb munkáról beszélünk tehát, mint amire a gyermek két éves kora után kívánatosnak tartott rész munkaidős foglalkoztatás kapcsán szoktunk gondolni, hiszen napi rendszerességgel még a 4 órás munka is nehezen képzelhető el a gyermek általunk vizsgált életkorában, bölcsődei elhelyezés nélkül.

Elvi megközelítés

Az állami támogatások melletti munkavégzés jelenlegi tiltásának morális megítélése szempontjából fontos lenne tisztázni, hogy milyen megfontolásokból, milyen társadalmi érdekek mentén folyósítja ezeket a támogatásokat az állam. A jelenlegi szabályozás azt sugallja, hogy az állami támogatások azért járnak a nőnek, mert egy társadalmilag támogatandó és hasznos tevékenység (gyermekvállalás) miatt átmenetileg nem tud munkát vállalni, ezért a kieső jövedelemért kárpótoljuk. Véleményünk szerint ez a gondolatmenet nem veszi figyelembe a következő három fontos tényezőt:

(1) A gyermekvállalás nem lehetetleníti el, „csak” megnehezíti a munkavégzést.

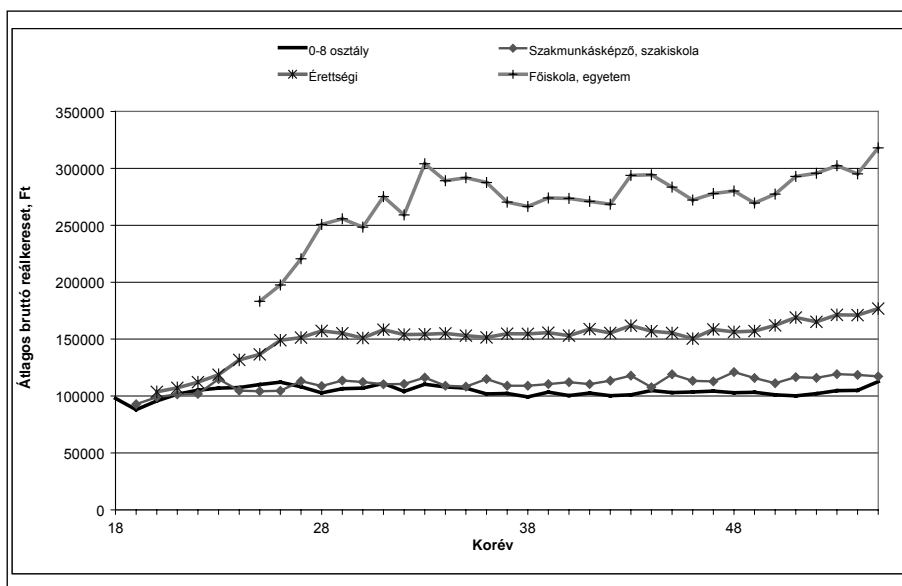
(2) Az állami támogatások több szempontból sem feltétlenül kárpótolnak a kieső jövedelemért. Ez egyrészt nyilvánvaló, hiszen az alapul vett jövedelem 70 százalékában állapítják meg a támogatásokat, ráadásul a gyed esetében felső korlát is van – ez utóbbi különösen nagy jövedelemkiesést jelent egy magasabban kvalifikált, nagyobb potenciális keresettel rendelkező nőnek. Másrészt, már az alapul vett jövedelem is több szempontból torzíthat. A szülést megelőző egy év (ráadásul egy naptári év) jövedelme mint viszonyítási alap komoly kétséget tartalmaz¹⁵, a támogatások nem veszik továbbá figyelembe a jövedelem potenciális emelkedését. Ez ismét a diplomás nők esetében jelent „veszteséget”, hiszen az ő átlagos bruttó reálkeresetük a tanulmányaik befejezése

¹⁴ Ilyen volt nálunk a 2007-ben bevezetett Start-plusz program, melynek keretében a munkáltató két évig mentesült az egészségügyi hozzájárulás megfizetése alól, amennyiben kisgyermekes szülőt alkalmazott.

¹⁵ Szélsőséges példát említve, aki 2011 decemberében szül, az még 2013 decemberében is olyan összegben kap állami támogatást, amelyet a 2010. évi jövedelme alapján kalkuláltak.

és a munkába állás után jó ideig dinamikusan nő. Az alacsonyabb végzettségűek körében ilyen tendencia nem figyelhető meg. Bár a 3. ábra keresztmetszeti kereseti profilokat mutat, mégis jól szemlélteti, hogy a felsőfokú végzettségű nőknél 26 és 33 éves kor között erősen növekedhet a jövedelmi pálya, míg a többiek esetében nem vagy csak nagyon enyhe jövedelemnövekedést tapasztalhatunk ebben az életszakaszban.

3. ábra *Életkor-kereseti profilok iskolai végzettség szerint 2010-ben, nők*

Forrás: Bálint (2011: 299, 6.4. ábra)

A gyermeknevelési szabadság tehát több szempontból is jövedelemkiesést jelent a nőnek, ráadásul egy olyan élethelyzetben, amikor az eltartottak száma és így a család kiadásai megemelkednek. Az állami támogatások közel sem teszik tehát feleslegessé, indokolatlanná a munkavégzést.

(3) Nemcsak a gyermeknevelés, hanem a munkavégzés is társadalmilag hasznos tevékenység. Természetes, hogy a gyermek születésekor az előbbi kerül előtérbe, de ennek nem kellene azt jelentenie, hogy az utóbbit teljesen megtiltjuk. A gyermekvállaláshoz kapcsolódó támogatások rendszere jelenleg arra ösztönöz, hogy az anya a gyermek első életéveiben semmit ne dolgozzon. A nők az esetek többségében ki is használják a nemzetközi összehasonlításban hosszúnak számító hároméves támogatott időszakot, és nem vállalnak munkát még a gyermek kétéves kora után sem (Blaskó 2009: 48). Ezzel a rendszerrel a későbbi munkavállalást,

a munkaerőpiacra való visszatérést is megnehezítjük, sőt nagy valószínűséggel rontjuk az anya képességeit, és így – legalábbis egy átmeneti időre – csökkentjük későbbi munkájának hasznosságát is.

A fentiek alapján azt gondoljuk, hogy a támogatásokat azért kellene kapnia az anyának, mert gyermeket nevel, emiatt jelentősen csökken – de nem szűnik meg teljesen! – a keresőképessége, és ezért részben kárpótoljuk. Ennek az interpretációnak azonban csak az mondana ellent, ha a gyermeket bölcsődében helyeznék el a támogatások mellett, a gyermek melletti munkavégzés nem.

Mindezeket figyelembe véve, az olyan munkavégzés tiltását – és ezzel a megcsappant jövedelem kiegészítésének, illetve az emberi tőke megőrzésének megakadályozását –, amelyet az anya a gyermek ellátása mellett végezne el, nem tartjuk indokoltnak. Az elméleti eszmefuttatás után a továbbiakban azt kívánjuk gyakorlati oldalról is bemutatni, hogy a jelenlegi rendszer igazából senkinek nem jó, legalábbis nem jobb annál, mint ha az állami támogatások mellett az anya dolgozhatna is.

A gyermek érdekei

Az egész rendszer középpontjában természetesen a gyermek áll. A gyermeknek bizonyos koráig¹⁶ az anya mellett van a helye, fizikai-szellemi-lelki fejlődéséhez leginkább erre van szüksége¹⁷. Bizonyos szintig talán ez a gondolat is szerepet játszik a jelenlegi, munkavállalást tiltó szabályozásban, sokakban felmerülhet az az érv, hogy az anya foglalkozzon a gyermekkel, ne akarjon dolgozni. A gondolatmenet azonban több szempontból is hibás!

(1) Egyrészt, az anya nem akkor neveli legjobb tudása szerint a gyermekét, ha kategorikusan eltiltjuk a munkától.

(2) Másrészt, a jelenlegi rendszerben sem ellenőrzi senki, hogy az állami támogatásért „megdolgozik-e” az anya, azaz kellő mennyiségben és minőségben foglalkozik-e a gyermekkel¹⁸. Az állami támogatások mellett az anya egészen nyugodtan rábízhatja hosszabb-rövidebb ideig a gyermeket valaki másra – akár egész nap bébiszitter vigyázhat a gyermekre –, és azt csinálhat, amit akar (például tanulhat, szórakozhat, sportolhat), lényegében egyetlen tevékenységet kivéve: nem dolgozhat *hivatalosan*.

(3) Harmadrészt, paradox módon éppen a jelenlegi szabályozás szülhet a gyermek és az anya-gyermek kapcsolat szempontjából káros szituációkat, ahogyan azt korábban számpéldák segítségével is próbáltuk illusztrálni. Különösen alacsony jövedelmű nők és családok esetében fordulhat az elő, hogy az anya kénytelen idő előtt – amikor a gyermek

¹⁶ Szándékosan nem beszélünk arról, hogy mekkora ez az életkor, nem szeretnénk idegen tudományterületekre tévedni. Azt azonban megkockáztatjuk, hogy minden gyermek, minden anya és minden anya-gyermek kapcsolat más. Ezért is lenne jó, ha a rendszer rugalmas lenne.

¹⁷ A témáról lásd részletesen például: Benedek (2007); Blaskó (2010).

¹⁸ Csak a nagyon szélsőséges eseteket ellenőrzi a társadalom (gyermekorvoson, védőnőn stb. keresztül), például ha az anya magatartása kifejezetten veszélyezteti a gyermeket.

még nem érett erre – bölcsődébe adni a gyermeket és teljes állásban viszsza-
szamenni dolgozni, akkor is, ha a keresete csak kicsivel több, mint az
állami támogatás. Ez negatívan befolyásolhatja a gyermek értelmi-ér-
zelmi fejlődését, melyet nem kompenzál a család magasabb jövedelem-
ből származó haszna sem. A negatív hatás különösen akkor jelentős,
ha az anya sok órában, rossz munkakörülmények között dolgozik, már
a gyermek egyéves kora előtt visszatér a munkaerőpiacra és rosszak a
gyermekgondozási feltételek (Blaskó 2010). Az ilyen kényszerhelyzetek
elkerülhetők lennének azokban az esetekben, ahol az anya foglalkozása,
szakmája a gyermeknevelés mellett is lehetővé teszi, hogy akkora jövede-
lemre tegyen szert, amekkora az állami támogatás és a főállású keresete
közötti különbség.

A gyermek érdekeinek számbavételénél szeretnénk még egyszer hang-
súlyozni, hogy kizárólag a gyermek melletti munkavállalásról beszélünk.
Nem valószínű, hogy a gyermek fejlődése bármilyen kárt szenvedne,
ha az anya dolgozna, amikor ő éppen alszik, vagy egy-egy alkalom-
mal néhány órára valaki más vigyáz rá. Fontos észrevenni, hogy a fel-
vázolt rendszer nagymértékben önszabályozó, a szabályozó erő maga a
gyermek. Életszerűtlen attól tartani, hogy például egy féléves gyermek
mellett az anya mindennap 8 órában dolgozni fog, miközben nem vesz
igénybe bölcsődei ellátást. Ilyen rendszerességgel és mértékben az anya
nem fogja tudni, és bizonyos életkor alatt nem is akarja másra bízni a
gyermeket.

Végezetül meg kell említeni egy, a gyermeket közvetve érintő ténye-
zőt is, azt, hogy az anya keresőtevékenysége a család anyagi helyzetét és
így a gyermek jólétét is javíthatja.

Az anya és a család szempontjai

A jelenlegi szabályozás fontos problémája véleményünk szerint az, hogy
nem ad lehetőséget munkavállalásra a kisgyermek nevelése mellett. A
munkavállalás mint az állami támogatások *alternatívája* ugyanis a jelen-
legi viszonyok mellett – mint azt korábban láttuk – nem kivitelezhető és/
vagy nem is racionális.

Véleményünk szerint a család számára több okból is hasznos lenne,
ha az anya dolgozhatna a gyermeknevelés mellett. Ez az állítás közgaz-
daságtanilag már-már triviális, hiszen a döntési lehetőségek kibővítése
ceteris paribus nem csökkentheti a hasznosságot. Az általános, elméleti
megállapítás mellett azonban gyakorlatiasabb szempontokra is szeret-
nénk felhívni a figyelmet.

Jelenleg nincsen naprakész adatunk arról, hogy a gyermeket vállaló
nők mennyi ideig maradnak távol a munkaerőpiacról, de mindenké-
ppen években mérhető, viszonylag hosszú időről van szó. A KSH mun-
kaerő-felvétele alapján 1997 és 2005 között az utolsó munkaviszonytól a
gyermektámogatási rendszerből való kilépésig eltelt idő becsült átlagos
hossza 3,7 év volt egy, míg 5,3 év volt két 7 évesnél fiatalabb gyermeket
nevelő anya esetén (Bálint–Köllő 2007: 65, 2.4. táblázat). Az pedig, hogy

az anya évekre teljesen kiszakad a munkaerőpiacról még egy gyermek esetén is, több szempontból sem szerencsés. Talán a legnagyobb probléma az, hogy ez idő alatt az anya emberi tőkéje jelentősen csökken. Szakmától függően az ismeretek kopnak és esetleg el is avulnak, a rutin elvész, az ügyfélkör átpártol, a munkakapcsolatok megszakadnak. Mindez nagyon megnehezíti a későbbi visszailleszkedést a munkába, és a munkáltató is egy kevésbé értékes munkaerőt kap vissza.

Ezen túl fontosnak tartjuk azt is, hogy a szülő nőket lelkileg és pszichésen megviselheti az, hogy egyáltalán nem dolgozhatnak, (az állami támogatáson túl) nem járulhatnak hozzá a család anyagi jólétéhez. Különösen nehezen viselik ezt a magasabban kvalifikált nők, akik komolyabb karrierről (és fizetésről) mondanak le a gyermekvállaláskor. A gyermek születésével és nevelésével járó örömek kárpótolják persze az anyát, az első gyermek „időzítése” azonban kitolódhat, sőt elképzelhető, hogy egyébként kívánt második, harmadik gyermekek nem születnek meg emiatt. Nem azt állítjuk, hogy nők tömegei számára fontosabb a munka és a karrier, mint a gyermekszülés és -nevelés. Azt állítjuk, hogy a családalapításba sokkal nyugodtabban és bátrabban lehetne belevágni, ha a nő megoszthatná magát a két szerep között: nem teljes erejével, minden idejében kellene hosszú éveken át anyának lennie, hanem ésszerű mértékben dolgozhatna is emellett. A jelenlegi rendszerben ez nem valós alternatíva, mert a gyermek mellett „egészséges” mértékben elvégezhető munkáért általában nem éri meg lemondani az állami támogatásról.

Azon túl, hogy bizonyos mértékű munka a fent bemutatott szempontok miatt hasznos lenne az anyának, erre sokszor anyagilag is szüksége lenne a családnak. A gyermekvállalással jelentősen növekednek a család kiadásai, miközben az anyának tipikusan csökken a jövedelme, még akkor is, ha a családi pótlékot is figyelembe vesszük¹⁹. Mivel a nő nem tudja kipótolni a jövedelmét, a helyzet sok esetben arra készteti, kényszeríti a családot, hogy az apa próbáljon meg több pénzt keresni. Túlórát, esetleg másodállást vállal, több megbízást vagy ügyfelet próbál szerezni. A család ennek hatására igencsak polarizálódik. Alapelemben is az apa van kevesebbet a gyermekkel, ez az egyensúlytalanság azonban fokozódik, az anya pedig még inkább bebetonozódik abba a helyzetbe, hogy kizárólag a gyermekkel kell foglalkoznia, hiszen kevésbé számíthat az apa segítségére. Ezek a folyamatok biztosan nem tesznek jót a szülők egymás közötti, az apa és gyermek közötti, sőt az anya és gyermek közötti kapcsolatoknak sem. Sokkal szerencsésebb lenne, ha olykor-olykor az anya is dolgozhatna, főleg ha ezt úgy és olyankor tudja megtenni, amikor az apa tud a gyermekkel maradni, például túlóra helyett. A család így is jövedelemhez jutna, a nő átmenetileg kiszakadna az anyaszerepből és karbantarthatná munkaképességeit, az apa pedig több időt tölthetne a gyermekkel.

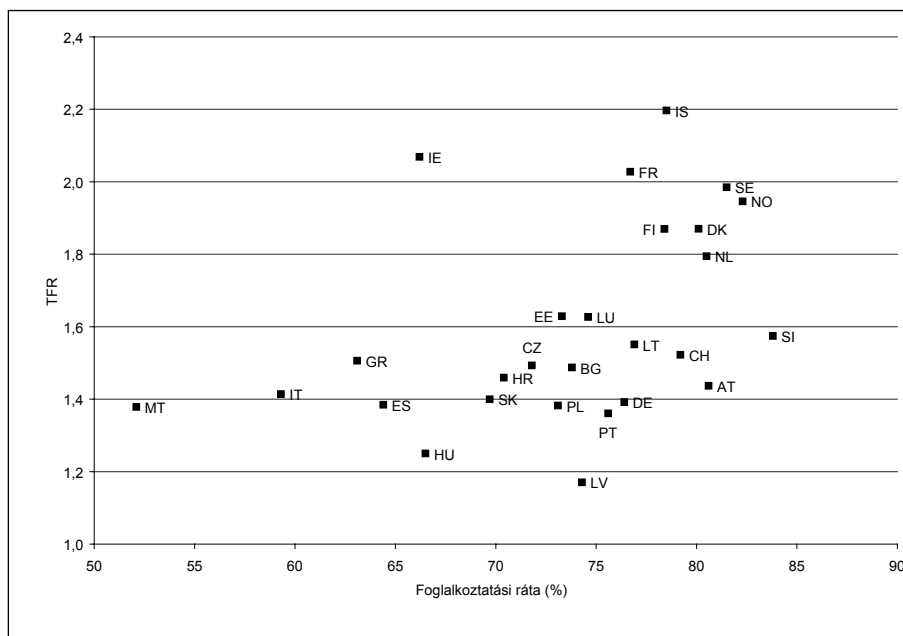
¹⁹ A gyermekvállalás jövedelmi hatásait vizsgálja Reizer (2011), aki a 2001 és 2004 közötti változásokat elemezve azt tapasztalta, hogy a gyermekvállalás hatására közel 20 százalékkal csökkent a család egy főre jutó jövedelme.

Az állam és a társadalom szempontjai

Az állami támogatások melletti munkavégzés esetleges engedélyezése több összetársadalmi, állami érdeket is érinthet. Az egyik, talán legfontosabb cél az, hogy több gyermeket vállaljanak a magyar nők, a negatív demográfiai folyamatok megálljanak vagy megforduljanak. Azt gondoljuk, hogy ezt a közérdeket semmiképpen nem rontaná, veszélyeztetné, ha lehetővé tennék a támogatások melletti munkavégzést. Nem állítjuk azt sem, hogy tömegesen előbb és többet szülnének a nők, de talán egy szűkebb réteg, aki a munkaerőpiacról való gyökeres kiszakadás és a csökkenő jövedelem miatt (is) halogatja a családalapítást, korábban merne abba belevágni. Aki pedig korábban szüli első gyermekét, potenciálisan több gyermeket vállalhat, figyelembe véve a nem túl egzakt, de mindenképpen létező biológiai korlátait a gyermekszülésnek. Az tapasztalható továbbá, hogy számos olyan európai országban – így például Svédországban, Norvégiában és Franciaországban –, ahol kedvezőek a termékenységi adatok, egyben a nők foglalkoztatottsága is magas (lásd 4. ábra). Az 1980-as évek végétől ugyanis megfordulni látszik a két változó közötti kapcsolat, azaz a nők termékenysége és munkakínálata között szignifikáns és pozitív korreláció mutatható ki az OECD országok esetében²⁰. Ez a megfigyelés arra hívja fel a figyelmet, hogy megfelelő külső intézkedésekkel csökkenteni lehet a gyermekvállalás/nevelés és a munkavállalás közötti feszültséget, ezáltal egyszerre növelhető a születések száma és a nők munkaerő-piaci aktivitása is (Blaskó 2009). Külső intézkedések alatt a gyermekelhelyezés és a rugalmas munkaerő-piaci lehetőségek biztosítására gondolunk elsősorban. Magyarország azonban mindkét területen erős hiányosságokat mutat. A nemzetközi példák alapján láthatjuk, hogy leginkább a bölcsődei férőhelyek biztosítása, illetve a részmunkaidős álláshelyek vagy az atipikus foglalkoztatási formák teszik lehetővé a családok számára a gyermekvállalás és a munkavállalás összeegyeztetését. A fent említett országok sikeréhez nagyban hozzájárul ugyanis a rugalmasan és hosszú ideig nyitva tartó bölcsődei hálózat megléte, ahol a szülők már pár hónapos kortól elhelyezhetik a gyermekeket. Bár a szolgáltatás a legtöbb országban nem ingyenes, a szülők anyagi hozzájárulása általában a jövedelmük arányában történik (European Union 2012).

²⁰ Lásd például Ahn–Mira (2002).

4. ábra A 25–49 éves nők foglalkoztatási rátája és a TFR kapcsolata különböző európai országokban²¹, 2010

Forrás: Eurostat (2012a, 2012b) adatai alapján saját szerkesztés

Az össztársadalmi szempontok között számolnunk kell az esetleges munkaerő-piaci hatásokkal is. Probléma lehet, ha az állami juttatások mellett dolgozó nő mástól veszi el a munkalehetőséget. Ez egy negatív hatás, de ha figyelembe vesszük, hogy tipikusan milyen jellegű és mennyiségű munkát tud a nő a gyermek mellett elvégezni, nehezen elképzelhető, hogy a kisgyermekes anyák tömegesen kiszorítanak másokat a munkaerőpiacról és jelentősen romlanának emiatt a munkanélküliségi statisztikák. Másrészt, azt a munkát, amelyet az anya a gyermek mellett végezne el, nem biztos, hogy egyébként új munkahelyteremtéssel oldaná meg a munkáltató. Elképzelhető, hogy a feladatot a többi, meglévő munkavállalója között osztaná szét, és sajnos meg kell említenünk azt a lehetőséget is, hogy mégis az állami támogatásokban részesülő anya végzi el a munkát – feketén. Vélhetően jelenleg is vannak olyan családok, ahol az anya a gyermeknevelési szabadság alatt munkát vállal, például családi vagy baráti vállalkozásban, vagy más neve alatt, számlával. Ennek mértékere nem létezik statisztikai felmérés, de a javasolt változtatás bevezetése várhatóan hozzájárulna a munkaerőpiac ezen szegmensének kifehé-

²¹ MT – Málta; IT - Olaszország; GR - Görögország; ES - Spanyolország; HU - Magyarország; LV - Lettország; PT - Portugália; SK - Szlovákia; HR - Horvátország; PL - Lengyelország; DE - Németország; CZ - Csehország; LT - Litvánia; CH - Svájc; SI - Szlovénia; EE - Észtország; LU - Luxemburg; NL - Hollandia; FI - Finnország; DK-Dánia; NO - Norvégia; SE - Szerbia; FR - Franciaország; IS - Izland; IE - Írország

rítéséhez. Pozitív hatásként továbbá meg kell említenünk azt is, hogy az állam bevételei azáltal növekedhetnének, hogy az anyák a gyed mellett megkeresett legalizált jövedelem után befizetik az állami terheket (Blaskó 2011b).

Az állam sokkal jobban mérhető, ugyanakkor kevésbé egyértelmű érdeke az, hogy minél kevesebb legyen a kiadása. Azért kevésbé egyértelmű ez az érdek, mert az államnak tipikusan olyan feladatokat is el kell látnia, amelyek pusztán anyagi szempontból nem jövedelmezőek. Az államháztartásra gyakorolt hatások azonban mindenképpen fontosak, hiszen – akármilyen nemes célokról legyen is szó – a források végesek. A jelenlegi rendszerben, ha a nő visszamegy dolgozni, akkor az állam megspórolja az egyébként neki járó támogatásokat. A szabályozás általunk felvázolt módosításával ezt a megtakarítást elveszítenénk. Vizsgáljuk azonban meg, mekkora is ez a veszteség! Azt kellene számszerűsítanunk, hogy adott időszakban hány olyan család volt, ahol nem igényelték a gyermek után járó támogatásokat, pedig a szülők legalább egyike jogosult lett volna rá. Tudnunk kellene továbbá, hogy ezek a családok mekkora összegű pénzbeli juttatásról mondtak le; igényeltek-e helyette gyest; ha bölcsődébe íratják a gyermeket, akkor az ő ellátása mekkora állami kiadást jelentett; illetve mennyi adó és járulék folyt be az államhoz az anya munkavégzése miatt. Ezek a tételek együttesen határozzák meg, hogy mekkora összeget takarított meg az állam, ha egyáltalán pozitív ezeknek a tételeknek a mérlege. Sajnos ilyen statisztikákkal nem rendelkezünk, már azt sem tudjuk megmondani, hogy hány anya mond le az állami támogatásról. Azt gondoljuk azonban, hogy ez a megtakarítás nem lehet jelentős, hiszen a korábban bemutatott számítások és érvelés alapján még azok az anyák sem fogják az állami juttatások helyett a munkát választani, akik esetében az egyéb feltételek (kellő munkaerőpiaci kereslet, bölcsődei ellátáshoz való hozzáférés) adottak. Összességében az állam jelenleg keveset takaríthat meg azzal, hogy a támogatások helyett a munkát választó nőknek nem kell gyedet fizetnie, ez tehát nem lehet ellenérv a támogatások melletti munkavállalás engedélyezésével szemben.

Összegzés

Cikkünkben a gyermek születéséhez kapcsolódó hazai támogatási és szabadságolási rendszernek egy olyan lehetséges átalakítását vizsgáltuk meg, mellyel hozzájárulhatunk ahhoz, hogy a gyakorlatban hatékonyabban összeegyeztethetővé váljon a családok számára a gyermekvállalás és a munka. A nemzetközi példák alapján láthatjuk, hogy számos európai országban rugalmasan kezelik a szülői szabadság felhasználását, a támogatásokat időben, pénzben és a szülők között is meg lehet osztani bizonyos keretek között. Nálunk a kisgyermekes anyáknak nem sok választási lehetőségük van: amennyiben megszerezte a jogosultságot, akkor az anya a gyermek kétéves koráig tgyást, majd gyedet vehet igénybe, melyek mellett azonban nem lehet munkát vállalni, nem lehet bölcsődébe adni a gyermeket, miközben a kieső munkajövedelmet ezek a támogatások csak

részben pótolják. A jelenlegi magyar körülmények – a jogszabályi környezet mellett az intézményi feltételek, a munkaerő-piaci kereslet hiánya az atipikus foglalkoztatási formák iránt, és nem utolsósorban a társadalmi beidegződések is – a kisgyermekes anyák munkaerőpiacról való teljes kiszakadását eredményezik hosszú évekre. A gyermekvállalással kapcsolatos támogatások és szabadságolás rendszere valószínűleg (ebből a szempontból is) megérett egy komoly felülvizsgálatra.

Tanulmányunkban egy olyan elméleti lehetőséget elemeztünk, melynek keretében engedélyeznék a pénzbeli támogatások (tgyás, gyed) melletti munkavégzést a kisgyermekes anyáknak ceteris paribus. A bemutatott szempontok – anya, gyermek, család, állam és társadalom – és érvek alapján meggyőződésünk, hogy ez a változtatás több szempontból is előremutató lenne, bár várhatóan egyéb családpolitikai és foglalkoztatáspolitikai intézkedés nélkül csak a kisgyermekes anyák egy szűk csoportja tudná igénybe venni. Az alábbiakban a változtatás megvalósításából származó várható egyéni, illetve társadalmi-gazdasági előnyöket foglaljuk össze. Az egyéni hatások azonban csak marginálisan, azon anyák körében jelentkeznének, akik élni tudnának a fenti javaslattal, tehát bölcsődei ellátás vagy egyéb gyermekellátó intézmény igénybevétele nélkül munkát tudnának vállalni és kapnának is a gyermek kétéves kora előtt.

(1) Vonzóbbá teheti vagy időben előrébb hozhatja a gyerekvállalást, akár az első, akár a többedik gyermek esetében az érintett családok körében.

(2) Kevésbé „amortizálódna” az anya korábban megszerzett munkatapasztalata és humán tőkéje, ami az anyán kívül a munkaadónak is hasznos.

(3) Növelné a kisgyermekes anyák ezen szűk rétegének munkaerő-kínálatát.

(4) Az egykeresős családmodellhez viszonyítva kiegyenlítettebbé válna az anya és az apa keresete, illetve szerepvállalása a gyermeknevelésben.

(5) Várhatóan növelné az érintett kisgyermekes családok jövedelmét.

(6) A kényszerből, anyagi okokból bölcsődébe íratott, arra még nem érett kisgyermek családjának esélye lenne a gyermek számára kedvezőbb megoldást találni.

(7) A társadalmi beidegződések átalakításával előkészíthetné az állami juttatások egy radikálisabb megreformálását.

(8) A megvalósítás nem igényelne jelentős állami forrásbevonást.

Az állami juttatások melletti munkavégzésnek egy teljesen megengedő verzióját vázoltuk fel, melynek esetleges megvalósítása természetesen árnyaltabb megközelítést igényelne. Számos ponton lehet finomítani az elképzelést, így például, hogy térben és időben milyen munkavégzést engedélyezünk, vagy hogy a teljes állami támogatás jár-e akkor is, ha az anya munkát vállal. Semmiképpen sem lennének azonban szerencsések olyan korlátozások, amelyek a legfontosabb kritériumnak, a rugalmasságnak mondanának ellent (a gyermek mellett elképzelhető, hogy egyik nap semmit, másik nap 4 órát is tud dolgozni valaki), illetve a jelenlegi rendszerhez hasonlóan anyagilag nem ösztönöznének a munkára. Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a vizsgált változtatás különösebb időbeli vagy anyagi ráfordítás nélkül is bevezethető lenne. Ezzel szemben a

témában sokat hangoztatott, (általunk is elismerten) egyik legfontosabbnak ítélt teendő, a bölcsődei férőhelyek bővítése és fenntartása igencsak költséges, és a gyermek bizonyos életkora alatt nem is jelent megoldást.

A magyar társadalomban általánosan elfogadott nézet az, hogy a gyermeknek hároméves koráig anyai gondozásra van szüksége. Ez a nézet azonban sokkal inkább az évtizedek óta alig változott támogatási rendszerre, a rugalmatlan munkaerőpiacra és a bölcsődei férőhelyek alacsony számára vezethető vissza. Azt gondoljuk, hogy mind a demográfiai, mind a munkaerő-piaci tendenciákon javítana, ha rugalmasabbá tennénk a támogatási és szabadságolási rendszert oly módon, hogy az átalakítás után ne azt a (tév)hitet erősítse, hogy a gyermek mellett nem lehet semmilyen formában és mértékben dolgozni.

Irodalom

- Ahn, N.–Mira, P. (2002): A Note on the Relationship Between Fertility and Female Employment Rates in Developed Countries. *Journal of Population Economic*, 15(4) 667–682. o.
- Bálint Mónika (szerk.) (2011): Statisztikai adatok. Megjelent: Fazekas–Kézdi (szerk.): *Munkaerő-piaci Tükör 2011*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. 253–343. o.
- Bálint Mónika–Köllő János (2007): Gyermeknevelési támogatások. Megjelent: Fazekas–Cseres-Gergely–Scharle (szerk.): *Munkaerő-piaci Tükör 2007*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. 54–75. o.
- Benedek Dóra (2007): A szülés utáni munkába állás hatása a gyermek fejlődésére. Megjelent: Fazekas–Cseres-Gergely–Scharle (szerk.): *Munkaerő-piaci tükrök 2007*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. 72–75. o.
- Blaskó Zsuzsa (2009): Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. Megjelent: Monostori–Óri–S. Molnár–Spéder (szerk.): *Demográfiai Portré 2009. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 41–53. o.
- Blaskó Zsuzsa (2010): Meddig maradjon otthon az anya? – A gyermekfejlődés szempontjai. *Esély*, 3. sz. 89–116. o.
- Blaskó Zsuzsa (2011a): Három évig a gyermek mellett – de nem mindenáron. A közvélemény a kisgyermekes anyák munkába állásáról. *Korfa*, XI. évf. 3. sz. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Blaskó Zsuzsa (2011b): „Hároméves kor alatt mindenképpen megsínyli?” Interjú kutatás kisgyermekes anyák körében. Megjelent: Nagy–Pongrácz (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. Budapest: Társadalmi és Nemzeti Erőforrás Minisztérium. 156–170. o.
- COE (2012): The Council of Europe Family Policy Database. 3. Reconciliation of work and family life. 3.3. Leave arrangements. http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Database/default_en.asp (letöltés dátuma: 2012. május 20.)
- European Union (2012): European Alliance for Families. Country Profiles. http://ec.europa.eu/employment_social/emplweb/families/index.cfm?langId=en&id=4 (letöltés dátuma: 2012. május 20.)
- Eurostat (2012a): Statistics, Population and Social Condition, Population. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database> (letöltés dátuma: 2012. május 15.)

- Eurostat (2012b): Statistics, Population and Social Condition, Labour Force Survey. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database (letöltés dátuma: 2012. május 15.)
- Eurostat (2012c): Statistics, Population and Social Condition, Social Protection. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/database (letöltés dátuma: 2012. május 15.)
- Gallup (2008): Family life and the needs of an ageing population. Summary. Flash Eurobarometer Series, 247. The Gallup Organization.
- Kapitány Balázs–Spéder Zsolt (2012): Gyermekvállalás. Megjelent: Őri–Spéder (szerk.): Demográfiai Portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 31–43. o.
- Kátay Gábor (szerk.) (2009): Az alacsony aktivitás és foglalkoztatottság okai és következményei Magyarországon. MNB-tanulmányok 79.
- KSH (2011a): Demográfiai Évkönyv 2010. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2011b): Magyar Statisztikai Évkönyv 2010. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2011c): Szociális Statisztikai Évkönyv 2010. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2011d): A hazai termékenység legújabb irányzatai. Statisztikai tükör, V. évf. 8. sz. Központi Statisztikai Hivatal, november 25.
- Moss, P.–Korintus M. (szerk.) (2008): International Review of Leave Policies and Related Research 2008. Employment Relations Research Series No. 100, Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform.
- OECD (2011): OECD Family Database. Párizs: Organisation for Economic Co-operation and Development. http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34819_37836_996_1_1_1_1,00.html (letöltés dátuma: 2012. május 15.)
- Reizer Balázs (2011): A gyermekvállalás hatása a család jövedelmére Magyarországon. Demográfia, 2–3. sz. 160–175. o.
- Surányi Éva–Danis Ildikó (szerk.) (2009): Családpolitika más szemmel. Eltérő nézőpontok, változó gyakorlatok. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaságtudományi Intézet.